

УДК 338.43.01. 02

*Н.В. Коваль, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ***СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА**

Досліджується проблема виявлення впливу стратегій регіональної аграрної політики на розвиток соціальної сфери села в ринкових умовах господарювання.

Ключові слова: аграрна політика, соціальний розвиток, сільські території, соціально-економічні інтереси, соціальна інфраструктура.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аграрний сектор економіки являє собою осередок підвищеної економічної активності сільського населення, який за певних умов стає інвестиційно привабливим, експортноспроможним, здатним забезпечити продовольчу безпеку держави.

Для забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва особливу увагу необхідно приділяти подоланню соціального занепаду села та забезпеченню комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. При цьому важливо забезпечити прискорення вирішення гостро актуальних соціальних проблем аграрного сектору економіки та сприяти формуванню виробничої і соціальної сфер сільських територій на основі моделі багатофункціонального їх розвитку.

У даний час роль і значення соціальної сфери важко переоцінити, оскільки вона сприяє розвитку суспільства і людини та зростанню її добробуту. Соціальна сфера виступає формою існування і організації умов, безпосередньо пов'язаних із задоволенням потреб працівників шляхом організації обміну, розподілу матеріальних, виробництва духовних благ, створення сприятливого середовища проживання.

Усі ці актуальні питання викликали необхідність проведення подальшого дослідження існуючих проблем у розвитку соціальної сфери села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасні проблеми регіональної політики розвитку в контексті соціально-економічного розвитку села знайшли своє відображення в наукових працях таких провідних українських вчених як О.Г. Булавка [3], М.Ф. Кропивко [7], Ю.О. Лупенко [3], С.Д. Лучик [4], М.Й. Малік [7], М.І. Пугачова [3], О.В. Черевко [9], Л.О. Шепотько [6], В.П. Якобчук [10] та багатьох інших. Разом з тим окремі питання, що стосуються уточнення пріоритетів соціального розвитку регіонів України та розробки ефективних шляхів подолання регіональної диференціації, ще недостатньо вивчені і потребують проведення більш поглибленого дослідження.

Метою дослідження є теоретичне і методичне обґрунтування фундаментальних положень сучасних теорій та розробка пропозицій щодо ефективного розвитку аграрних регіонів і їх впливу на вирішення актуальних соціально-економічних проблем сучасного села і сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною складовою в розбудові аграрного сектору економіки країни є комплексний розвиток соціальної сфери села, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку умов праці та проживання населення на сільських територіях.

Вирішення соціальних проблем села як в окресленому періоді, так і на перспективу повинно відбуватися в нерозривному зв'язку з виробничою діяльністю всіх господарюючих суб'єктів, ефективним використанням виробничого потенціалу та формуванням належних умов для розвитку аграрного виробництва і проживання населення в сільській місцевості. При цьому особливу увагу необхідно приділити посиленню соціальної спрямованості розвитку сільських територій та ефективності заходів у всіх сферах життя селянства, демографічному відтворенню поселенської мережі, розвитку соціальної інфраструктури, підвищенню матеріального добробуту та соціального захисту сільського населення.

У сучасних умовах господарювання на економічний, соціальний і екологічний стан більшості аграрних регіонів України вплинули негативні фактори, що викликало значне зниження престижу аграрної праці та послаблення механізму її соціальної мотивації. Разом з посиленням нееквівалентності привласнення значної частки результатів діяльності аграрної сфери іншими галузями економіки це призвело до суттєвого зниження реальних доходів і рівня життя селян.

Соціально-економічні інтереси аграріїв, які визначають основні економічні стимули і забезпечують свою пріоритетність в системі господарського механізму АПК конкретного регіону, недостатньо враховувались при виборі стратегічної мети і розробці напрямів загальної економічної політики. Підсумком цих суперечливих процесів за останні роки для Подільського регіону стали проблеми нерегульованості права власності на землю, недостатній розвиток виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури в сільській місцевості, критично низькі рівні доходів і зайнятості сільських жителів.

У свою чергу, на сільських територіях, з яких залучається значна частина робочої сили для господарських робіт, розвиваються депопуляційні процеси. У сільській місцевості найгострішими з усіх соціально-економічних проблем є безробіття та бідність, які зумовлюють трудову міграцію сільського населення, занепад соціальної сфери, відсутність інфраструктури, поглиблення демографічної кризи. Станом на 1 січня 2013 р. чисельність населення України складала 45,5 млн. осіб, третина з яких проживає у сільській місцевості. Найбільше сільських населених пунктів сконцентровано у Львівській, Полтавській, Харківській, Житомирській областях, найменше – у Чернівецькій, Закарпатській та Херсонській областях [2].

Найгострішою проблемою для України є занепад села та зростання територіальної диспропорції сільського населення України. За останні 11 років чисельність сільських жителів скоротилася на 1,7 млн. осіб або на 10% і 2012 року складала 14,3 млн. осіб [2]. Як правило, з сіл виїжджає молодь, що змінює вікову структуру населення і, тим самим, впливає на його постаріння, зумовлює зниження народжуваності та тривалості життєвого періоду.

Спостерігаються регіональні коливання показника очікуваної тривалості життя при народженні, який коливається від 72,8 у Тернопільській області до 68,7 років у Миколаївській області. Проте, враховуючи соціальну важливість цього показника, така варіація є значною, оскільки в окремих регіонах люди мають можливість прожити на 3-4 роки більше [4, с. 25].

Демографічний спад веде не тільки до зменшення кількісних показників працездатного населення, але й до погіршення його якісних характеристик, оскільки висококваліфіковані спеціалісти залишають країну у пошуках кращого працевлаштування. Дані міжнародного дослідження, проведеного німецькою транснаціональною дослідницькою групою GfK при центрі Геллапа, свідчать, що навіть в розвинутих країнах кожний четвертий працюючий готовий покинути власну країну у разі можливості отримати кращу роботу, кожний четвертий планує змінити роботу у найближчий період [4, с. 27].

Ключова проблема багатьох сіл області полягає в забезпеченні працевлаштування безробітних, особливо працездатних жінок і молоді. Для цього важливим завданням місцевої влади та центральних державних органів повинно стати створення сприятливих умов для розвитку різних форм малого та середнього підприємництва, що дасть можливість створити додаткові робочі місця і сприятиме підвищенню рівня зайнятості працівників.

Вчені вважають, що уже сьогодні має бути призупинений процес депопуляції, яка сьогодні повністю охопила українське село. На всіх ієрархічних рівнях слід чітко розмежувати обов'язки щодо поліпшення соціально-економічного розвитку поселенської мережі, створити ефективну систему делегування повноважень центра місцевим самоврядним структурам, посиливши роль органів самоврядування в прийнятті своїх функціональних рішень [3].

Що ж стосується Хмельницької області, то рівень забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури за останні роки дещо коливається (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень забезпечення основними об'єктами соціальної інфраструктури
сільських населених пунктів Хмельниччини, %**

Об'єкти	2005 р.	2008 р.	2011 р.	Відхилення 2011 р. до 2005 р. (+, -)
Клуби	79,0	78,2	77,9	-1,1
Масові бібліотеки	59,4	59,0	58,6	-0,8
Кіноустановки (демонстратори фільмів)	13,7	16,0	15,8	2,1
Дитячі дошкільні заклади	45,0	45,5	45,8	0,8
Загальноосвітні школи	62,5	58,0	54,4	-8,1
Дільничні лікарні	1,7	1,9	1,9	0,2
ФАП	70,0	69,8	69,4	-0,6
Амбулаторно-поліклінічні заклади	7,8	8,2	8,3	0,5
Підприємства торгівлі	84,8	57,3	59,1	-25,7
Підприємства громадського харчування	17,8	9,5	41,6	23,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області [8].

У даний час спостерігається найнижчий рівень забезпечення населених пунктів сільськими об'єктами охорони здоров'я: дільничними лікарнями (1,9%) та амбулаторно-поліклінічними закладами (8,3%), хоча забезпеченість фельдшерсько-акушерськими пунктами є значно вищою (69,4%). Низьким (41,6%) є рівень забезпечення села підприємствами громадського харчування.

Порівняно високим є рівень забезпечення сіл Хмельницької області клубами (77,9%), масовими бібліотеками (58,6%), загальноосвітніми школами (54,4%), підприємствами торгівлі (59,1%). Іншими ж об'єктами соціальної інфраструктури сільські населені пункти забезпечені в основному на 50%.

Проведені дослідження свідчать, що 55,3% сіл області не мали дитячих дошкільних закладів; 39,4 – шкіл; 25 – клубів та будинків культури; 41,7 – бібліотек; 85,2 – кіноустановок; 11,4 – лікарняних закладів; 13,6 – торговельних закладів; 99,6 – будинків побуту та приймальних пунктів; 96,5 – лазень; 98,8 – інших підприємств служби побуту; 58,7 – відділень зв'язку; 84,5 – їдалень, чайних, кафе; 88,8 – спортивних споруд та 46,6% сіл – культових споруд [8].

Вітчизняна практика та зарубіжний досвід свідчать, що економічною основою сучасної регіональної аграрної політики повинно бути не тільки кількісне нарощування темпів виробництва сільськогосподарської продукції і прибутковості сільськогосподарських підприємств, а й комплексне задоволення зростаючих потреб суб'єктів регіонів в якісних умовах життєдіяльності, безпеці для навколишнього середовища, соціальному розвитку села. Усе це дає можливість сформувати структурну модель економічних потреб та інтересів у забезпеченні економічного зростання у розвитку аграрних регіонів (рис. 1).

Отже, саме комплексний системний підхід до розробки державної аграрної політики в досліджуваному регіоні в період подальшого реформування виробництва дозволить подолати диспропорції в його економічному, соціальному та екологічному розвитку і, тим самим, буде сприяти зростанню рівня життя сільського населення. Реалізація цього підходу можлива в тому випадку, якщо принципами регіональної аграрної політики будуть визначені орієнтація на основні потреби та інтереси регіону в напрямі забезпечення стабільного соціально-економічного і екологічного розвитку; органічна взаємодія внутрішньо регіонального та міжрегіонального механізмів регулювання розвитку аграрної сфери з урахуванням місцевих особливостей і цілей загальнодержавної політики; створення координаційних органів, які наділені функціями реалізації основних положень аграрної політики на рівні регіону; наявність діючих важелів реформування основних суб'єктів регіональної аграрної політики і мотивів забезпечення їх прибутковості; дієвість механізму диверсифікації інтеграційних процесів і управління інноваціями в регіоні; наявність чітко визначених пріоритетів, які забезпечать економічний, екологічний і соціальний розвиток регіону; забезпечення відкритості і гласності, відпрацювання техніко-економічного обґрунтування заходів; узгодження загальнодержавної і регіональної політики [4, с. 253].

Рис. 1. Схема моделі потреб та інтересів у забезпеченні економічного зростання у розвитку аграрних регіонів

Джерело: [10, с. 253].

З метою збереження сільської поселенської мережі, як бази розвитку сільських територій, необхідно створити відповідні умови, щоб громадяни жили і працювали на селі за принципами органічної єдності: селянин ® поселення ® сільськогосподарське виробництво ® сільська територія [3]. У цьому випадку визначальною функцією має бути не тільки максимальне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, а й примноження чисельності трудового потенціалу шляхом оздоровлення демографічної ситуації, призупинення зменшення чисельності сільського населення, забезпечення матеріального та соціально-культурного добробуту кожного сільського жителя і на цій основі – вирішення територіально-поселенських проблем у державі та продовольчої проблеми.

Висновки. Отже, реалізація концепції багатофункціонального розвитку сільських територій, процеси диверсифікації в аграрній сфері, розвиток несільськогосподарських функцій сільських територій мають стати предметом розгляду урядових структур і відповіддю на наявні труднощі, а також на затяжну кризову ситуацію в українському селі.

Вважаємо, що в перспективі сукупність цілей, принципів і методів регіональної аграрної політики забезпечить розвиток досліджуваного регіону, як багатогранної системи, в якому, окрім ефективного використання ресурсів, будуть створені передумови для покращення умов і якості життя різних груп сільського населення з врахуванням специфічних культурних, соціальних та інституційних факторів. При цьому слід виділити ряд найбільш важливих основних напрямів реалізації регіональної аграрної політики: реформування земельних відносин і трансформації сільськогосподарських підприємств, вирішення соціальних і екологічних проблем, формування стійкої виробничої і соціальної інфраструктури, посилення дієвої роботи органів місцевого самоуправління.

Список використаних джерел

1. Булах Т.М. Соціальний розвиток сільських територій: світовий та вітчизняний досвід / Т.М. Булах // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 95-98.
2. Державний комітет статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Розвиток сільських територій України. Посібник для голів сільських і селищних рад / [Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, О.Г. Булавка та ін.] За ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова, О.Г. Булавки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 130 с.
4. Лучик В.Є., Лучик С.Д. Визначення пріоритетів у соціальному розвитку регіонів України / В.Є. Лучик, С.Д. Лучик // Збірник наукових праць ПДАТУ.– Вип. 20. – Том 2. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 23-30.
5. Проблеми соціалізації молоді в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua>.
6. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. У 2-х томах. Том 2. Соціальні ресурси сільських територій / [Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський та ін.] – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 396 с.
7. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): [монографія] / Малік М.Й., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін. / За ред. М.Й. Маліка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 501 с.
8. Статистичні щорічники Хмельницької області за 2008 та 2011 рр. / За ред. В.В. Скальського. – Хмельницький, 2009 та 2012.
9. Черевко О.В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України: Моногр. / О.В. Черевко. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 424 с.
10. Якобчук В.П. Соціальний розвиток села в контексті регіональної аграрної політики / В.П. Якобчук. – Збірник наукових праць ПДАТУ. – Вип. 14. – Том 2. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 251-254.

***Аннотация.** Исследуется проблема выявления влияния стратегий региональной аграрной политики на развитие социальной сферы села в рыночных условиях хозяйствования.*

***Ключевые слова:** аграрная политика, социальное развитие, сельские территории, социально-экономические интересы, социальная инфраструктура.*

***Abstract.** We study the problem of revealing the effects of policies of regional agricultural policies on the development of social services in rural areas in terms of market economy.*

***Keywords:** agricultural policy, social development, rural areas, socio-economic interests, social infrastructure*

УДК 332.02

В.В. Ткачук, кандидат економічних наук, доцент, докторант ПДАТУ

ФОРМУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стабільного розвитку аграрного сектору економіки можна досягти завдяки поєднанню в єдину систему цілей та інтересів підприємницьких структур, державної системи управління та регулювання і закріпленню науковим обґрунтуванням з детальним аналізом і врахуванням інтересів підприємств, держави, працівника.

***Ключові слова:** аграрний сектор, синергійний ефект, наукова основа, механізми розвитку, зміни.*

Постановка проблеми в загальному розвитку та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток підприємств аграрного сектору економіки є постійним і безперервним процесом, який вимагає глибокого наукового моніторингу з метою усунення небажаних відхилень та формування ефективних шляхів досягнення успіху, визначення потенціалу можливостей підприємства, створення обґрунтованих шляхів розвитку на науковій основі. У подальшому етапі це створить результативну систему управління конкурентоспроможності